

Participació i informalitat en el teixit associatiu de la ciutat de Barcelona: Tendències i reflexions

Autor:

David Palomera Zaidel
dpzaidel@gmail.com

Encarregat per:

Direcció del Serveis d'Acció Comunitària

Índex

Introducció	4
1. Participació en el teixit associatiu	6
1.1. Associacionisme formal a Espanya dels anys vuitanta a la dècada del 2000, en context	6
1.2. Evolució de la participació i del tipus de perfil en l'associacionisme formal dels darrers anys	7
1.3. Evolució de les formes de participació puntuals i menys institucionalitzades.....	9
1.4. Característiques dels processos participatius, en context.....	11
2. Les iniciatives d'innovació social com a aproximació a les iniciatives informals	14
2.1. Grau de formalització de la innovació social i característiques diferencials respecte a les entitats de l'FGEC	14
2.2. Característiques de les iniciatives d'innovació social a l'àmbit metropolità i a Catalunya	16
3. El rol de les administracions públiques en les iniciatives d'innovació social	18
4. Resum i reflexions finals	22
Referències	25

Introducció

L'Ajuntament de Barcelona actualitza periòdicament el Fitxer General d'Entitats Ciutadanes (FGEC), una base de dades que recull entitats i associacions constituïdes formalment a la ciutat de Barcelona i que permet fer una aproximació a la realitat de l'associacionisme a la ciutat. No obstant això, com que només conté entitats formalitzades, perdem de vista tot aquell món informal que dinamitza la participació social i que contribueix a enfortir els projectes comunitaris i a satisfer necessitats que van més enllà del mercat o del sector públic. Per exemple, podem pensar en les donacions puntuals de diners a causes diverses, la participació en una manifestació, el voluntariat en projectes, així com en els tipus d'organització que no es formalitzen legalment, com ara assemblees a l'entorn de la defensa de drets socials o projectes comunitaris per la transformació del territori.

Tenir present l'evolució de la participació informal i les seves característiques té una importància vital perquè, si aquestes iniciatives són una part fonamental del teixit actiu de la ciutat, ometre-les en les anàlisis pot generar problemes de representativitat i biaixos en la política pública. Per tant, aquest estudi duu a terme una sèrie d'aproximacions sobre com ha pogut evolucionar, a Barcelona i en el seu entorn, la participació en el teixit associatiu, i posa l'èmfasi en les formes de participació que no necessàriament transcorren a través de l'associacionisme formal.

Ara bé, aquesta tasca presenta dues dificultats principals. Primer de tot, la definició mateixa d'*informalitat* fa difícil trobar dades sobre aquestes experiències. I, en segon lloc, fer una divisió estreta entre formalitat i informalitat presenta certs perills a causa de la realitat complexa i canviant del teixit associatiu. Per exemple, les entitats informals que s'han estudiat un any es podrien convertir en formals en un breu període de temps. També, algunes formes de participació poc convencionals, com canviar les pautes de consum, poden beneficiar tant les iniciatives informals com les formals. A més, els mons formal i l'informal poden servir com a substituïts o bé revitalitzar-se mútuament, pel que cal entendre que les característiques d'un poden afectar l'altre. Finalment, metodològicament la població pot no entendre gaire bé la diferència entre formalitat i informalitat, entre participar en una associació formalitzada o en una organització que no està registrada, de manera que els resultats de les enquestes d'opinió i els estudis que es facin poden ser ambigus sobre aquesta qüestió. Per totes aquestes raons, els resultats d'aquest estudi, basat principalment en una revisió d'altres estudis ja realitzats, no pretenen ser exhaustius sinó simplement oferir algunes reflexions sobre **què pot estar passant més enllà de l'associacionisme formal**.

L'article es divideix en tres eixos: evolució en el tipus de participació en entitats formals i en altres formes fora de les entitats; una mesura de la magnitud de les organitzacions que no estan formalitzades a Barcelona, i quin rol pot tenir la política pública sobre aquestes últimes. Així, en el primer apartat **s'estudia la participació a través d'enquestes fetes en les darreres dècades**, amb un interès especial respecte al que ha passat a l'entorn de Barcelona. El segon apartat intenta mesurar quina és la magnitud i les característiques de les formes organitzatives no formals, especialment les destinades a satisfer necessitats i que són reivindicatives. La millor eina que s'ha trobat per fer aquesta tasca han sigut els estudis duts a terme recentment per equips de recerca de la UAB sobre les experiències d'**innovació social**. En el tercer apartat es comparen les dades d'aquests estudis amb les dades de l'FGEC i de l'enquesta Panoràmic per conèixer fins a quin grau

els estudis sobre innovació social cobreixen entitats formalitzades a l'FGEC, així com per detectar les possibles diferències entre els tipus d'entitats més formals i les organitzacions de caire més informal. En darrer lloc, s'ofereix un resum de l'estudi i es reflexiona sobre **l'origen i la relació de les iniciatives d'innovació social amb l'Administració pública**, a fi de poder conèixer quin rol pot tenir la política pública pel que fa a les iniciatives informals.

1 Participació en el teixit associatiu

1.1. Associacionisme formal a Espanya dels anys vuitanta a la dècada del 2000, en context

Les dades d'enquestes indiquen que des dels anys vuitanta, a Espanya **va anar creixent la pertinença a associacions** i, si el 1980 el 70% de la gent enquestada no pertanyia a cap associació, el 2002 era el 60% (Morales i Mota, 2006). En els anys posteriors, aquesta xifra podria haver augmentat lleugerament, però podem assumir que no ha sofert grans canvis (Alarcón *et al.*, 2015; Pena López i Sánchez-Santos, 2018). Si ens fixem en el jovent, dels anys vuitanta a la dècada del 2000 la participació en associacions s'ha mantingut força constant, al voltant del 35% als anys noranta i del 37% en la dècada del 2000, en la població entre 15 i 29 anys (Izquieta i Callejo, 2013). Per tant, **no trobaríem grans diferències entre la participació de la població en general i del jovent.**

Alhora que augmentava la participació, també ho feia el multiassociacionisme. Si el 1981 només el 4% participava en més d'una associació, aquesta xifra arriba fins al 20% el 2011 (Pena López i Sánchez-Santos, 2018). També, cal destacar que el percentatge de persones que pertanyen a tres associacions s'ha mantingut en una quantitat que ronda el 8-9%, almenys entre aproximadament l'any 2000 i el 2011 (Morales i Mota, 2006; Pena López i Sánchez-Santos, 2018).¹

Ara bé, malgrat l'evolució creixent de les últimes dècades, **la participació en associacions a Espanya continua sent relativament baixa en comparació amb altres països europeus, també pel que fa al temps que la població dedica a altres activitats.** Dins del context europeu, abans de la crisi del 2008 Espanya se situava com una de les democràcies europees consolidades amb menys nivell de participació en associacions, tant quan es tracta de la pertinença com de la participació en activitats, donacions i treball voluntari (Morales i Mota, 2006). Mirant algunes xifres respecte a tota la població, si en els països escandinaus el 90% de la població tenia alguna afiliació associativa al principi dels anys 2000, les xifres només eren del 20-30% en països del sud i l'est d'Europa. Fins i tot la densitat associativa de municipis i barris catalans, com el de Gràcia, que és un dels barris més densos d'Espanya (9,4 associacions per cada 1.000 habitants), era notablement inferior a la majoria de ciutats europees equivalents (Morales i Mota, 2006). Sembla que aquesta situació s'ha mantingut en esclatar la crisi econòmica: l'Eurobaròmetre del 2011 dona com a resultat que només el 15% dels espanyols de més de 15 anys afirmaven fer alguna activitat de voluntariat de forma ocasional o regular, molt lluny de la mitjana del 24% de la UE-27 (Parlament Europeu, 2011).

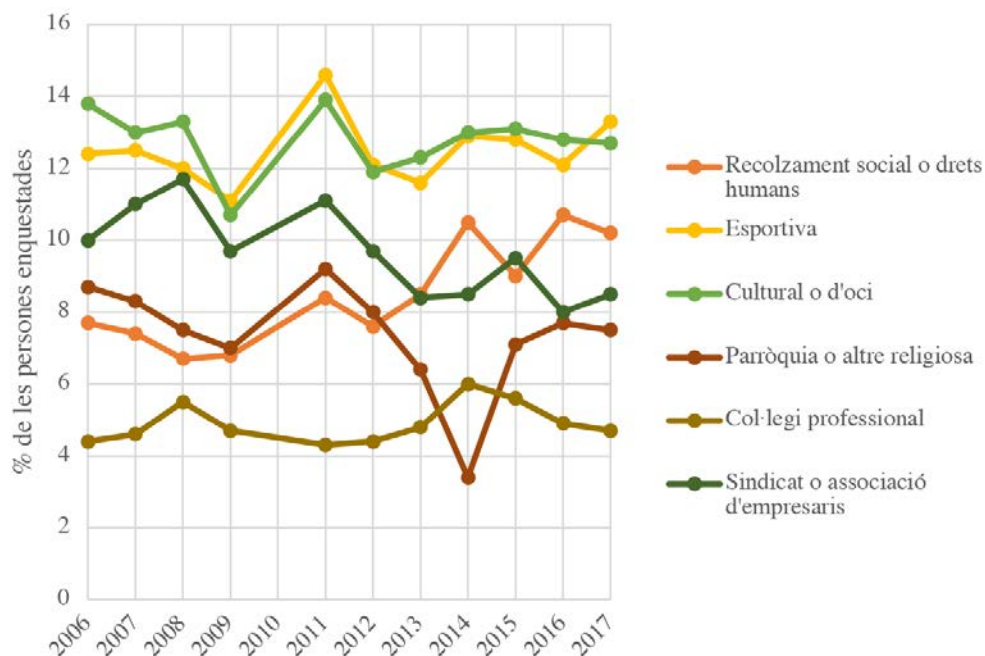
Quant al temps dedicat a l'associacionisme en comparació amb altres activitats, les dades de l'enquesta d'ús del temps de l'INE dels anys 2009-2010 analitzades per Izquieta i Callejo (2013) ens mostren l'escàs temps mitjà dedicat a la participació associativa de les persones de 10 anys i més a Espanya. Mentre que a aquesta participació es dedicaven **9 minuts a la setmana de mitjana**, el temps dedicat a la televisió suposava més de 15 hores i a l'ordinador, prop de 3 hores.

1. Aquesta evolució queda constatada l'any 2017 a Catalunya pel Consell Assessor de Recerca de l'Observatori del Tercer Sector, que conclou que és comú el fenomen de persones que col·laboren en diverses organitzacions alhora (Fernández i Alonso, 2017).

1.2. Evolució de la participació i del tipus de perfil en l'associacionisme formal dels darrers anys

Per poder estudiar l'evolució recent de la participació segons el tipus d'entitat, hem consultat els baròmetres del CIS de l'any 2006 al 2017. A les enquestes es pregunta per la pertinença a una associació o grup, de manera que no cal entendre aquestes dades com una pertinença exclusivament a associacions formals sinó potser, més àmpliament, també a les que són més informals. En la gràfica següent, el primer que notem és que, de la mateixa manera que en l'associacionisme formal a Barcelona predominen les entitats esportives i culturals (Palomera, 2019), també a Espanya hi destaquen per sobre de la resta, amb una participació menys o menys estable del 2006 al 2017 d'entre el 12% i el 14% de les persones enquestades.² Si mirem les tendències de les altres categories, cal destacar dos fenòmens que poden estar relacionats. D'una banda, hi ha una certa caiguda progressiva de persones que pertanyen a un sindicat o associació (es passa del 10-12% al 8-10%) **i un augment del nombre de membres d'organitzacions de suport social i drets humans** (es passa de prop del 8% al 10%). Pel que fa a les entitats religioses, podria haver-hi una lleugera tendència decreixent, però, malgrat alguna davallada inusual de les respostes, s'ha mantingut al voltant del 8%, mentre que la participació en col·legis professionals s'ha mantingut força estable en prop del 5%.

Figura 1. Evolució de les respostes del baròmetre del CIS a la pregunta "Pertanyeu (tant si hi participeu activament com si no) a un grup o associació?". Percentatge de les persones enquestades, per cada tipus, 2006-2017

Font: elaboració pròpia amb dades d'enquestes periòdiques del CIS. Població de més de 18 anys (N » 2.475 per cada enquesta). Per a l'any 2007, s'ha utilitzat l'enquesta amb número 2633, i per al 2014, la 3021.

² Les dades de l'Eurobaròmetre del 2011 mostraven una tendència semblant en el context europeu: de mitjana, el 24% dels europeus afirmen participar en organitzacions o associacions esportives; el 20%, en culturals, i el 16%, de suport social o drets humans (Parlament Europeu, 2011)

L'evolució de les dades del CIS en els últims anys, en part, van en la línia de les conclusions d'altres estudis, que expliquen com el món associatiu a Espanya ha experimentat un increment de les entitats de caire secular (a l'entorn d'entitats culturals, esportives i ONG) en detriment d'entitats de caire més polític (incloses les sindicals) i les religioses (Pena Lopez i Sánchez Santos, 2018). En aquest sentit, aquests últims autors, seguint els resultats de Rodríguez *et al.* (2003) i de Vázquez (2010), afirmen que en les últimes dècades hi hauria hagut una tendència cap a un associacionisme formal de caire purament participatiu i lúdic, i desvinculat del religiós, ideologitzat o de caire més reivindicatiu. Sobre el tipus de participació del jovent a Espanya, diversos estudis indiquen una tendència similar (Izquieta i Callejo, 2013; Ariño, 2004, p. 100 a Pereda *et al.*, 2012): des dels noranta fins a l'actualitat el jovent s'ha anat desvinculant d'organitzacions polítiques i religioses (així com dels projectes polítics) i ha augmentat la participació comunitària en les de tipus lúdic i festiu, moltes vegades al voltant d'associacions esportives i culturals. Ara, després de la crisi del 2008 i el ressorgiment posterior dels moviments socials, igual que altres tendències polítiques com el moviment feminista, l'enfortiment de l'economia social i solidària, l'emergència climàtica i l'actual crisi de la covid-19, podria tenir lloc un augment de la implicació en projectes més reivindicatius i polítics dins del món més formal. En aquest sentit, l'augment de la participació comunitària en entitats de suport social que mostra el CIS a Espanya podria ser un reflex d'això.³

A més, Pereda *et al.* (2012) apunten a una **disminució del component "militant" del jovent** i afegeixen que els compromisos dels joves amb organitzacions formals solen ser a termini curt, a temps parcial i **no estan estructurats socialment sinó orientats individualment**. Les conclusions del Consell Assessor de Recerca de l'Observatori del Tercer Sector de l'any 2017 anirien en la mateixa línia i assenyalarien que, si bé l'acció comunitària i altres fórmules d'empoderament des de la proximitat s'han estès, també s'ha incrementat la participació comunitària d'un tipus més efímer, tant en organitzacions informals com formals (Fernández i Alonso, 2017). Ara bé, també apuntarien que en els últims anys s'ha anat **difuminant la línia entre professionals i persones usuàries**, i que el primer grup ha adoptat un rol de col·laborador i ha provocat que s'estengui una forma d'organització més horitzontal, transparent i participativa.⁴ A més, afegeixen que **la ciutadania podria estar canviant d'un rol passiu a un d'actiu, que busca relacionar-se directament amb el projecte i no tant amb les entitats**. Justament, Izquieta i Callejo (2013) afirmen que la participació associativa en entitats benèfiques o ONG no passa tant per la pertinença a l'entitat com per activitats de voluntariat, mentre que Claret (2015) sosté que el jovent busca un activisme "d'impacte", que inclou donar suport a protestes i mobilitzacions més o menys espontànies i vinculades específicament a una causa o objectiu. És el que s'anomena **clictivisme a través de xarxes socials i plataformes de signatures en línia**.

3 A partir de les dades proporcionades per la Direcció de Serveis d'Acció Comunitària (DSAC) de l'Ajuntament de Barcelona, podem visualitzar les dades de l'FGEC de com ha evolucionat el nombre d'entitats formals d'acord amb el seu any de fundació. Trobem que les entitats de categories relacionades amb suport social i drets humans (dones, diversitat sexual, economia social, suport social i immigració) s'han mantingut en prop del 20% de les entitats creades anualment des dels anys 2000, mentre que les esportives, culturals i d'educació s'han mantingut en prop del 45-50% de les entitats fundades per aquests mateixos anys. Per tant, totes dues tendències avalarien el que hem vist en les dades de participació del CIS.

4 Pel que fa a la tecnologia, el Consell apunta que ha permès noves formes de participació i tipus d'actors, i que, si bé els moviments socials han treballat intensament en la creació i la difusió del discurs polític i la reivindicació social, el tercer sector també ha volgut mantenir-se prop de les administracions en la consolidació de l'estat de benestar.

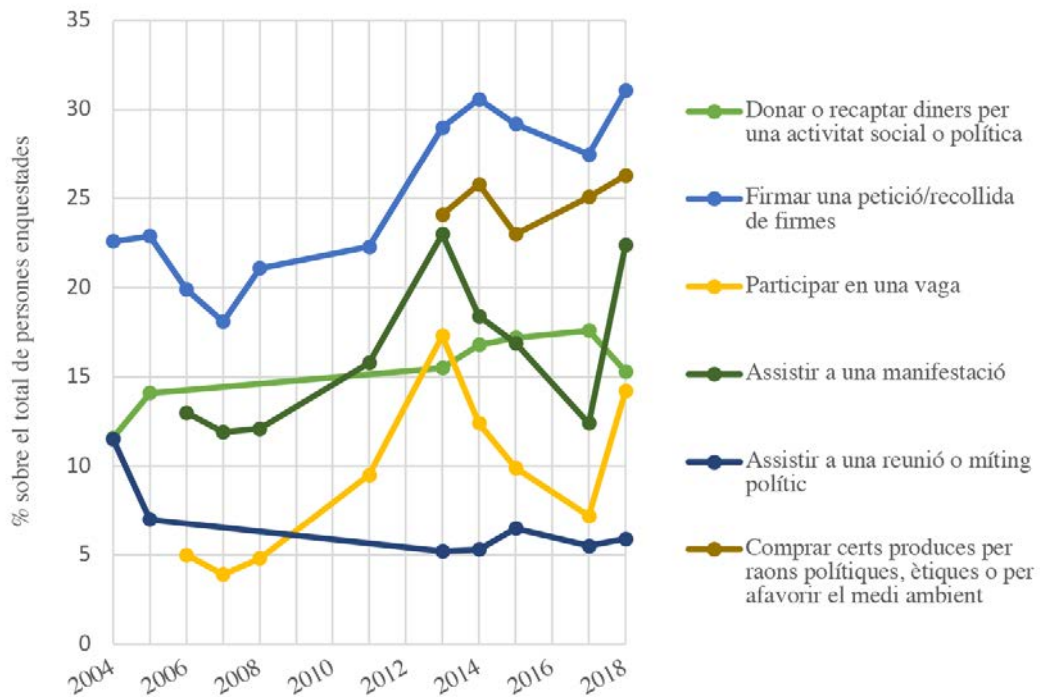
1.3. Evolució de les formes de participació puntuals i menys institucionalitzades

Les dades de les enquestes del CIS indicarien que sí que s'estan impulsant formes de participació política més directes i menys institucionalitzades. D'una banda, hi ha un augment de les activitats que es poden fer des de casa. **El percentatge de persones que signen una petició o participen en una recollida de signatures ha anat augmentant i ha passat del 23% el 2004 al 31% el 2018.** També ha augmentat la participació en donacions o recaptacions de diners per a una activitat social o política, que ha passat de prop del 12% els anys 2004 i 2005 al 16% en els últims anys.⁵ Finalment, també podria haver-hi una tendència creixent de persones que canvien en alguna mesura les seves pautes de consum sobre la base de consignes polítiques o ètiques, una tendència que se situaria, en els últims anys, a l'entorn del 25% de les persones enquestades. Algunes d'aquestes pràctiques podrien ser, per exemple, el consum de productes de proximitat, l'alimentació saludable i la reducció del consum de productes animals per motius ètics.

Quant a la participació en manifestacions i vagues, veiem força variació en els últims anys, però una tendència creixent. Si en la situació precrisi del 2008 al voltant del 15% afirmaven haver assistir a una manifestació en els últims 12 mesos, aquest percentatge arribava al voltant del 20% els anys 2011 a 2013. Aquestes xifres cauen en anys posteriors, fet que podria suposar un replegament de les forces que nodrien els moviments socials al voltant d'iniciatives com el 15-M. Això no obstant, el 2018 es podria haver tornat als nivells del 2013, amb el 22,4% de persones que havien participat en alguna manifestació. Com que l'enquesta del CIS del 2018 es va fer al principi de l'abril del 2018, podria estar capturant l'augment significatiu de la participació en la manifestació feminista del 8-M i les mobilitzacions a Catalunya en relació amb l'independentisme. La participació en vagues segueix una tendència calcada a la de les manifestacions, tot i que la participació és menor. Finalment, les dades del CIS semblen indicar que la reducció de la participació en organitzacions polítiques també ha sofert una lleugera caiguda pel que fa a la participació en reunions o mítings, però en els últims anys s'hauria estabilitzat al voltant del 5% de les persones enquestades.

⁵ Com a exemple d'aquesta tendència, destaquem el rol de fundacions com Goteo. Aquesta fundació que treballa amb el micromece-
natge per a projectes amb un impacte social positiu va passar de canalitzar un finançament per valor de 28.000 euros l'any 2011 a 2
milions d'euros l'any 2019 (<https://fundacion.goteo.org/blog/goteo-informe-2018-primera>)

Figura 2. Evolució de les respostes del baròmetre del CIS a la pregunta "Heu participat, en els últims 12 mesos, en [activitat]?". Percentatge de les persones enquestades, per cada activitat, 2006-2017

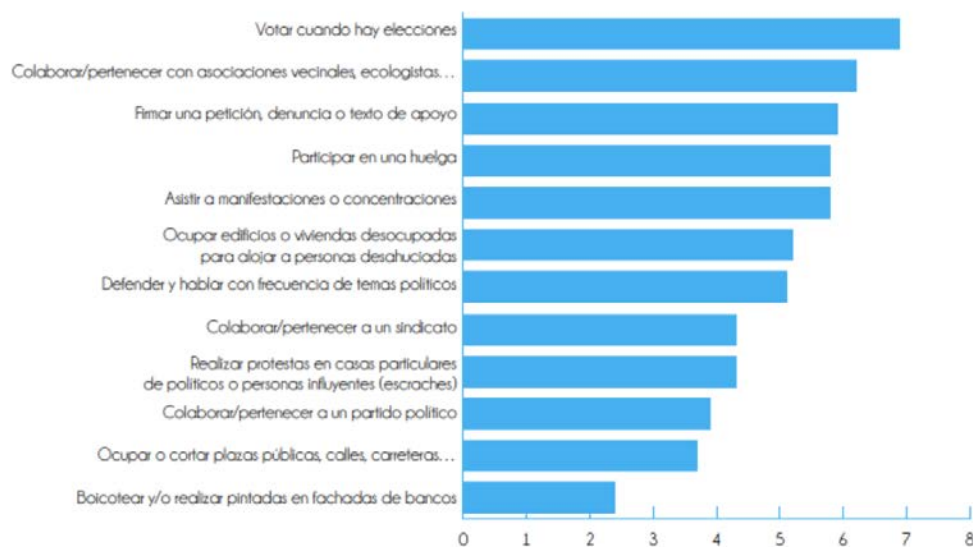

Font: elaboració pròpia amb dades d'enquestes periòdiques del CIS. Població de més de 18 anys (N » 2.475 per cada enquesta). Per a l'any 2007, s'ha utilitzat l'enquesta amb número 2633, i per al 2014, la 3021.

Segons Ganuza i Francés (2008), les formes de participació puntuals i no convencionals, en comparació amb formes més institucionalitzades, estan relacionades amb **més interès en la política, més confiança social i més freqüència d'interacció social i, en definitiva, poden reflectir un gran vigor democràtic**. Per contra, relacionen les formes més institucionalitzades amb menys interès a mantenir una interacció "cara a cara" fora de l'associació. Els autors, a més, afirmen que la seva anàlisi indica que les formes no convencionals, no regulades per grups corporatius i que s'allunyen de les pràctiques basades en la negociació i la subvenció, són les que busquen tenir una incidència més directa en la política. Ara bé, la relació entre el tipus de participació i la percepció en la incidència en la política pot ser més complexa. Per exemple, una investigació duta a terme per Muñoz (2015) indica que el jovent percep com igual d'útil políticament, o més, votar quan hi ha eleccions i col·laborar o pertànyer a associacions que signar una petició o participar en una vaga o manifestació.⁶ Per contra, es consideren menys útils les formes de participació disruptives (ocupacions de l'espai públic, boicots) i la participació directa en partits o sindicats.

⁶ Cal fer notar que, tal com assenyala l'autor mateix, la mostra que analitza sobrerrepresenta molt els joves amb nivells educatius alts.

Figura 3. Percepcions de la utilitat de les formes de participació política de joves d'entre 18 i 25 anys, 2015

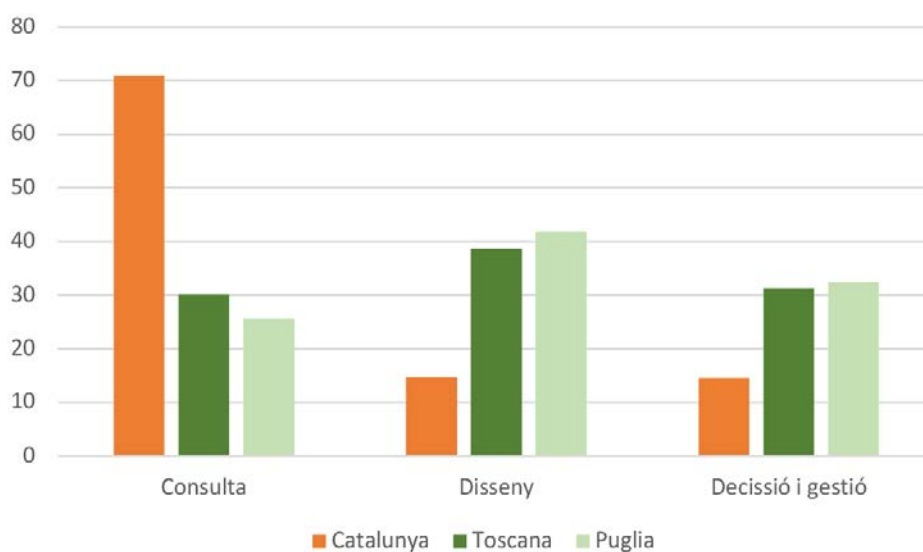
Font: Muñoz (2015).

1.4. Característiques dels processos participatius, en context

Atès l'increment de la participació política directa de la població, és interessant conèixer en quina mesura els processos de participació ciutadana impulsats pels governs permeten donar sortida a aquestes actituds. En aquest sentit, l'estudi de Della Porta *et al.* (2014) fa una comparació dels experiments en processos participatius portats a terme a regions italianes i espanyoles fins l'any 2011. Aquí ens fixem en el següent: si els processos eren oberts, el grau de participació de ciutadania i organitzacions, si hi havia facilitadors que ajudessin a millorar el procés deliberatiu, i els rols atorgats a les persones que participen en aquests processos. Els resultats són que a Catalunya els processos van ser majoritàriament oberts a tothom (el 63% dels processos estudiats). Aquesta xifra és més alta que a Madrid (43%) i Andalusia (41%), però més baixa que a les regions italianes de la Toscana (87%) i l'Apúlia (79%) (Della Porta *et al.*, 2012: 79). D'altra banda, a Catalunya, la ciutadania va participar en el 82% dels processos, mentre que les organitzacions civils només ho van fer en el 40% (Della Porta *et al.*, 2012: 82). A Madrid i Andalusia, hi va participar menys cops la ciutadania (en el 65% i el 61% dels processos, respectivament), però les associacions i les organitzacions civils hi van participar més cops que a Catalunya. Pel que fa a les regions italianes, la ciutadania era present en més del 90% dels processos estudiats i les organitzacions també hi tenien un rol important. Finalment, en el cas de Catalunya va ser més freqüent la presència de facilitadors en els processos, amb el 64% amb presència d'almenys un facilitador, mentre que les xifres a les regions italianes van ser del 40-45%, a Andalusia, del 31%, i a Madrid, del 20%. En conclusió, podríem resumir aquests resultats de la manera següent: **Catalunya tenia processos participatius més oberts i amb més facilitadors per a la ciutadania que Madrid i Andalusia, però en termes de participació i obertura a la ciutadania es troba per sota de les experiències a les regions italianes estudiades.**

Ara bé, és molt rellevant quina és la capacitat d'influència que té la ciutadania en aquests processos. **A Catalunya, el 70% de les experiències de participació estudiades van ser només de caràcter consultiu**, mentre que a les regions italianes el 60% d'iniciatives també van implicar disseny, decisió i gestió. És a dir, que a Espanya podem fer la hipòtesi que els mecanismes de participació vertebrats les iniciatives socials i que el seu rol principal és consultiu, fet que, al seu torn, ens permet suposar que la política pública pot centrar-se en dos aspectes: quina representació té la ciutadania dins d'aquestes iniciatives socials i què suposa per al futur de les organitzacions no poder participar en la creació de polítiques més enllà de ser un òrgan consultiu. De la mateixa manera, podem interpretar que part de la raó de l'escassa implicació directa de la ciutadania en processos participatius té a veure amb la percepció que tenen poca capacitat d'incidència.

Figura 4. Freqüència del nivell de presa de decisions en processos participatius, per regions i en percentatge

Font: Della Porta *et al.* (2012) a Alarcón *et al.* (2015).

Com a experiències recents en processos participatius, tenim la **iniciativa Decidim**, una plataforma digital oberta i lliure per a la participació i la innovació democràtica, sorgida a Barcelona en els darrers anys. Segons un informe d'aquesta plataforma⁷, entre el 2016 i el 2019, l'Ajuntament va fer 1.300 propostes inicials, la ciutadania (individualment) en va fer prop de 3.500 i les organitzacions prop de 1.600, mentre que les trobades presencials van generar aproximadament 4.500 propostes. **Per tant, almenys pel que fa a la generació de propostes per via digital, la ciutadania va tenir un paper més rellevant que les organitzacions.** A més, si mirem els suports i els comentaris que van generar, de mitjana cada proposta ciutadana generava més suports i comentaris que les d'organitzacions.⁸

Cal esmentar que crear una divisió estricta entre ciutadania i organitzacions pot no ser del tot adient, atès que les organitzacions poden ser grans generadores d'activitat ciutadana quan motiven o demanen a membres i simpatitzants la participació en processos i la generació de propostes

⁷ https://media-edg.barcelona.cat/wp-content/uploads/2019/03/02185426/Informe_Decidim_20191.pdf

⁸ Cal afegir que el percentatge de propostes ciutadanes no aprovades va ser relativament més alt que la resta de mecanismes, ja que prop del 30% van ser rebutjades (mentre que les organitzacions van tenir un èxit relativament superior).

individuals. Ara bé, tot i així, el rol mediador de les entitats seria menor que si fossin elles les que fan propostes. Així, amb un alt nombre de participants individuals, les plataformes com Decidim podrien estar canalitzant d'una manera fructífera la voluntat de participar de la part de la ciutadania que ho vol fer sense implicar-se necessàriament de forma militant o a llarg termini en una organització.

2 Les iniciatives d'innovació social com a aproximació a les iniciatives informals

2.1. Grau de formalització de la innovació social i característiques diferencials respecte a les entitats de l'FGEC

Atesa la complicació de mesurar els moviments informals i la consegüent manca d'estudis en aquest sentit, hem considerat que el més aproximat a l'estudi de la participació són els estudis que posen el focus en les iniciatives d'innovació social, especialment els treballs duts a terme per equips de recerca de l'Institut de Govern i Polítiques Públiques (IGOP) i de l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona (IERMB) (Blanco *et al.*, 2016; Martínez *et al.*, 2019; Antón-Alonso *et al.*, 2017). Entenem com a innovació social les iniciatives que tenen totes o algunes de les característiques assenyalades per Antón-Alonso *et al.* (2017: 48): busquen satisfer necessitats col·lectives, es basen en la cooperació horitzontal, tenen una vocació empoderadora, i propugnen i posen en pràctica alternatives als models dominants de relacions econòmiques o de relació entre les persones i el seu entorn social i territorial.

La metodologia dels estudis sobre innovació social no distingeix explícitament entre entitats formals i no formals, cosa que, en part, permet copsar la realitat del món informal. Per exemple, si comparem les bases de dades d'iniciatives socials a Barcelona amb l'FGEC, podem conèixer, d'alguna manera, en quina mesura la segona està capturant la totalitat de la densitat del teixit associatiu. I, el que és més important, com que les investigacions sobre innovació social busquen les iniciatives que cobreixin necessitats i cerquin una participació horitzontal, com menys d'aquestes capturi l'FGEC, més podríem hipotetitzar que l'associacionisme formal pateix mancances en aquelles qualitats atribuïdes a la innovació social.

En el cas de la ciutat de Barcelona, hem utilitzat la base de dades d'Antón-Alonso *et al.* (2017). Aquesta investigació va recollir 403 iniciatives de la ciutat, mentre que l'FGEC té inscrites aproximadament 5.000 entitats de Barcelona. Tenint en compte que l'estudi d'Antón-Alonso *et al.* (2017: 50) construeix la base de dades d'iniciatives a partir d'altres bases de dades⁹ i d'una cerca a internet, podem pensar que el nombre d'iniciatives informals és més gran, especialment per totes les iniciatives de suport mutu que no tenen visibilitat a les xarxes socials.

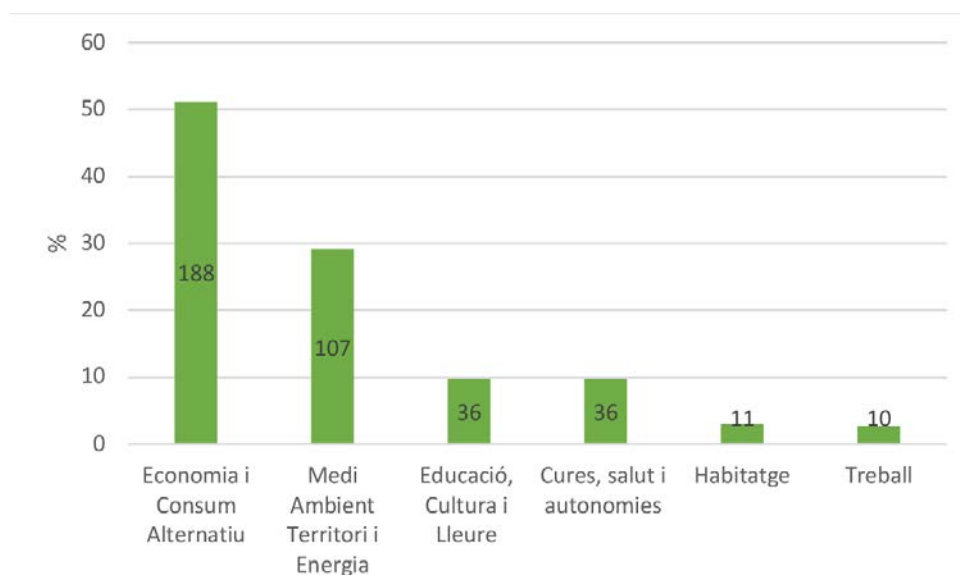
Per fer la comparativa amb l'FGEC, s'ha inclòs les entitats només un cop: de les que surten dos cops en dues categories diferents, s'ha escollit la categoria més relacionada amb l'activitat fundacional principal o la més general. D'aquesta manera, s'ha passat d'un total de 403 entitats a 388.

Si mirem primer quins temes treballen les experiències d'iniciativa social a la ciutat de Barcelona, **només una minoria, menys del 10%, es dedica a l'àmbit de l'educació, la cultura i el lleure** (per exemple, cooperatives d'ensenyament i art comunitari), fet que contrasta amb el que passa amb les bases de dades exclusives de l'associacionisme formal, on educació, cultura i esport representen

⁹ Cartografies ja existents (per exemple, "Els bancs de temps i la moneda social a Espanya" i el "Mapa dels horts urbans de Barcelona") i dades en línia proporcionades per plataformes i entitats, com la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca i Coop57.

el 60% de les iniciatives a Catalunya (Fornies i Aguilar, 2018: 73) i el 50% a Barcelona (Palomera, 2019). Per contra, la majoria de les experiències d'iniciativa social estudiades a Barcelona estan enfocades a economia i consum (per exemple, bancs de temps i grups de consum), que representen el 45% de les iniciatives, i a medi ambient, territori i energia (per exemple, espais autogestionats, horts urbans i energia alternativa), amb el 28% aproximadament. Després trobem cures, salut i autonomies (com ara grups de criança i d'ajuda mútua), que no arriben al 10%, i, finalment, hi ha el treball (per exemple, cooperatives de segon grau i assemblees d'aturats) i l'habitatge (cooperatives d'habitatges i moviments antidesnonaments) que es queden, cadascuna, prop del 2,5%.

Figura 5. Iniciatives d'innovació social al municipi de Barcelona, per categories (en percentatge sobre el total)

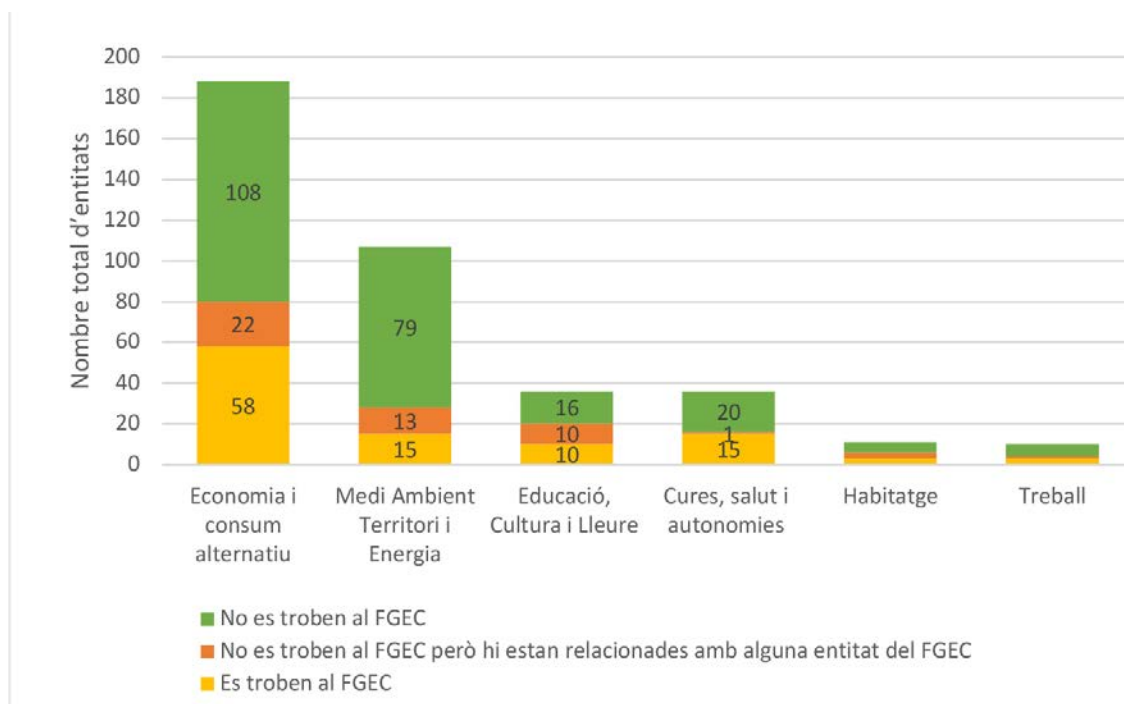
Font: elaboració pròpia amb dades d'Antón-Alonso *et al.* (2017).

La comparativa amb l'FGEC ens dona com a resultat que, de les 388 iniciatives incloses a la base de dades d'Antón-Alonso *et al.* (2017), el 60% no correspon a cap entitat formal de les que figuren a l'FGEC, el 27% sí, i el 13% no hi figuren, però podrien estar relacionades amb alguna de les entitats de l'FGEC. Alguns exemples d'aquest últim cas són els bancs de temps vinculats a ateneus o associacions de veïns i veïnes, els grups d'educació vinculats a les AMPA, els horts vinculats a entitats de barri, etcètera. Si mirem per categories, veiem que, de les iniciatives més nombroses, les de medi ambient, territori i energia són les que estan menys representades a l'FGEC (el 74% hi estan fora) i sobretot hi destaquen els horts urbans i els espais autogestionats, mentre que el 54% de les iniciatives d'economia i consum alternatiu tampoc no es troben a l'FGEC, amb una gran incidència de grups de consum.

En general, **semblaria que hi ha un món important d'iniciatives informals de caràcter reivindicatiu que busquen satisfer necessitats i que, per tant, són significatives per a l'acció comunitària, però queden poc enregistrades per les eines que estudien l'associacionisme formal, el qual, segons el que hem exposat en apartats anteriors, hauria tendit a adoptar un rol de caire més lúdic en les darreres dècades.** Ara bé, la magnitud d'aquest teixit més informal depèn de fins a quina mesura la base de dades d'Antón-Alonso *et al.* (2017) sigui exhaustiva. Tot i que sembla que un nombre de 400 iniciatives és escàs davant de les més de 5.000 entitats de l'FGEC, com hem esmentat podem prendre aquesta primera xifra com a xifra

mínima d'iniciatives. Per exemple, per les converses amb un dels investigadors d'aquests estudis, semblaria que hi ha tot un seguit d'iniciatives en barris més desfavorits que reben una participació significativa i cobreixen necessitats bàsiques, però que tenen pocs recursos i una presència escassa a les xarxes (aquest últim espai és un dels mètodes principals de recopilació de dades dels estudis sobre innovació social).

Figura 6. Iniciatives d'innovació social del municipi de Barcelona que es troben a l'FGEC o hi tenen alguna relació, per categories i en percentatge sobre el total

Font: elaboració pròpia a partir de les dades d'Antón-Alonso *et al.* (2017) i de la investigació comparativa amb l'FGEC per part del Servei d'Atenció al Ciutadà de l'Ajuntament de Barcelona.

2.2. Característiques de les iniciatives d'innovació social a l'àmbit metropolità i a Catalunya

Tant a l'àmbit metropolità de Barcelona com a Catalunya, l'època de creació d'iniciatives d'innovació social es concentra sobretot en els anys de crisi, especialment a partir del 2011, quan arribaven anys d'austeritat i l'augment consegüent de les necessitats i quan es va produir la descentralització del moviment 15-M cap als barris (Martínez *et al.* 2019; Antón-Alonso, 2017: 68). Així, aquestes iniciatives solen tenir una relació estreta amb els moviments socials, sobretot perquè moltes vegades s'han originat a partir d'aquests moviments. Per posar les xifres en comparació amb el món associatiu més formal, **si en el cas de les iniciatives d'innovació social a Catalunya prop del 55% van aparèixer entre el 2008 i el 2014, el 30% de les associacions estudiades pel Panoràmic van aparèixer entre el 2007 i el 2017** (Fornies i Aguilar, 2018).

Pel que fa a la mida de les iniciatives, a Catalunya són majoritàriament de caràcter microcomunitari, ja que **el 50% de les experiències que no superen les 50 persones** i estan formades per petits grups socials que busquen satisfer necessitats compartides i establir vincles comunitaris entre els seus membres o promoure alternatives de consum, producció i relació amb l'entorn social (Martínez *et al.* 2019). En això, les xifres del mapa d'innovació social no difereixen gaire del món associatiu formal, on s'estima que prop del 50% tenen 30 persones actives que participen de forma continuada i habitual en l'organització (Fornies i Aguilar, 2018). Respecte als ingressos que es gestionen, **de les iniciatives d'innovació social a Catalunya estudiades a Martínez *et al.* (2019), el 38% gestiona menys de 1.000 euros i el 50%, menys de 5.000 euros**, mentre que en el món de l'associacionisme formal només el 22% té menys de 5.000 euros (Fornies i Aguilar, 2018).

Ara bé, com es diu en l'estudi de Martínez *et al.* (2019), les iniciatives socials d'escala més micro es relacionen habitualment entre si o bé formen part d'organitzacions socials que treballen a escala supralocal. Per a la popularització d'estratègies socialment creatives, les iniciatives es basen en el treball en xarxa (Eizaguirre, 2012: 358), i la capacitat de créixer i expandir-se de les iniciatives no depèn tant de l'escalabilitat que com de la seva **capacitat de contagi i de rèplica** (Antón-Alonso *et al.*, 2017: 79-81). En els casos on és difícil impulsar un nucli autònom d'una iniciativa, es vehiculava a través d'altres grups o espais que ja estaven funcionant. Per exemple, davant la manca de capacitat de muntar una assemblea de l'Aliança contra la Pobresa Energètica en un municipi, es formava un grup de treball dins d'una assemblea existent d'un grup antidesnonaments. Un cas comú és la proliferació d'iniciatives en espais autogestionats, que alhora en són generadors i acoïllidors, i que sovint tenen una relació estreta amb partits polítics locals.

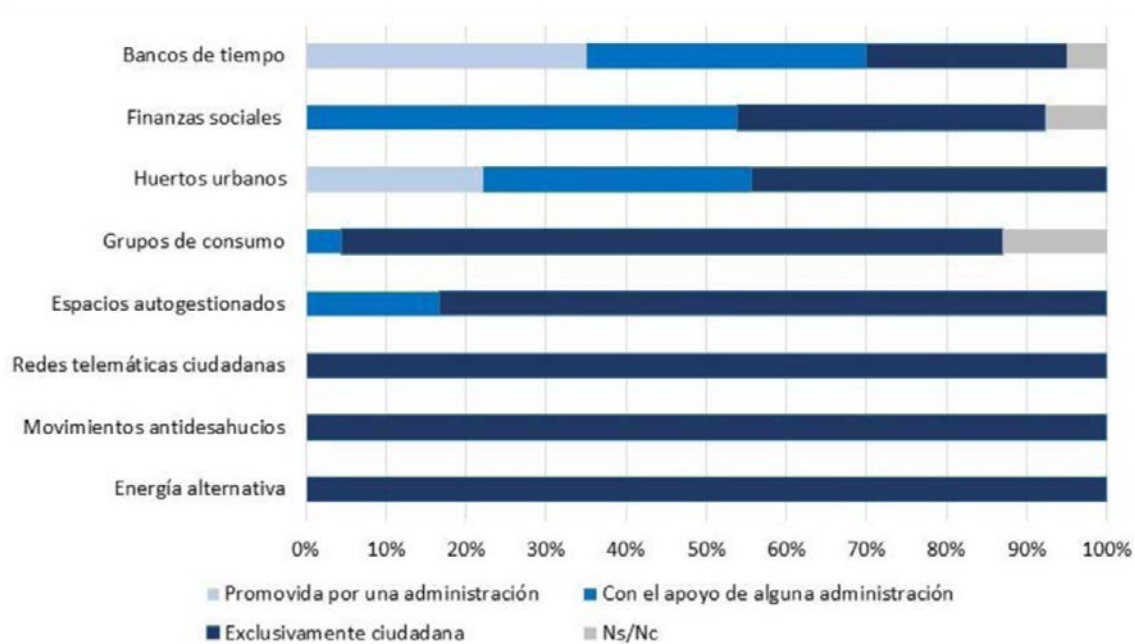

3 El rol de les administracions públiques en les iniciatives d'innovació social

Respecte a on s'originen les iniciatives, Blanco *et al.* (2016) i Antón-Alonso *et al.* (2017) les localitzen sobretot a zones de baixa desagregació, d'estatus social mitjà i amb una tradició i teixit participatiu significatius. Així, **són les classes mitjanes amb un nivell socioeducatiu suficient les que disposen dels recursos per organitzar-se i impulsar iniciatives, mentre que als barris amb menys recursos, tot i que hi ha les necessitats, hi manca un teixit social estructurat i han d'abocar tots els esforços a cobrir necessitats bàsiques, fet que dificulta impulsar pràctiques d'innovació social** (Blanco *et al.* 2016). Altres factors importants són tenir una certa densitat poblacional i disposar d'una estructura administrativa àmplia que pugui actuar com a plataforma per a processos d'innovació política que a la vegada promoguin la innovació social (Antón-Alonso *et al.*, 2017: 91). Justament, és quan les administracions públiques poden oferir a la societat civil recursos i serveis de benestar que les entitats que tracten la desigualtat social poden dur a terme una activitat més proactiva, compromesa i creativa (Eizaguirre, 2012: 360). Això és important, com assenyala l'autor, perquè **no s'ha de considerar que una presència més forta de polítiques redistributives hagi de fer perdre vitalitat a les entitats dedicades a l'exclusió social, ans al contrari**, com demostra el seu cas comparatiu entre Bilbao i Barcelona.

Si mirem de posar-hi xifres, quan es tracta de la relació amb l'Administració, una majoria de les iniciatives socials a Catalunya sorgeixen des de la ciutadania i, de forma autònoma, d'institucions i entitats privades o del tercer sector. Segons les enquestes fetes per Martínez *et al.* (2019) a les iniciatives localitzades a Catalunya, prop del 60% respon en aquest sentit. Ara bé, si es mira per categories, hi ha diferències significatives, i la majoria d'hortos urbans i bancs de temps han sigut promoguts per les institucions o n'han rebut suport, fet que indicaria l'emergència de polítiques públiques innovadores als municipis catalans (es promou la participació comunitària d'espais buits així com els intercanvis horitzontals i no monetaris de serveis). Així, cal entendre les dinàmiques d'innovació social com un fenomen complex que varia significativament en funció de les àrees d'innovació que tracten les iniciatives (Eizaguirre, 2012: 357). No s'ha de descartar aquí el paper important que poden tenir els equipaments públics com a lloc de trobada i d'utilització de recursos, sobretot per a les iniciatives que disposen d'escassos recursos propis o que aprofiten les sinergies que es poden generar amb altres entitats en aquests espais. Caldria saber fins a quin punt les iniciatives consideren els equipaments públics com un suport de l'Administració o simplement com a part de la morfologia urbana, però sense associar-los a la implicació directa de l'Administració.

Figura 7. Origen de les experiències d'innovació social a Catalunya

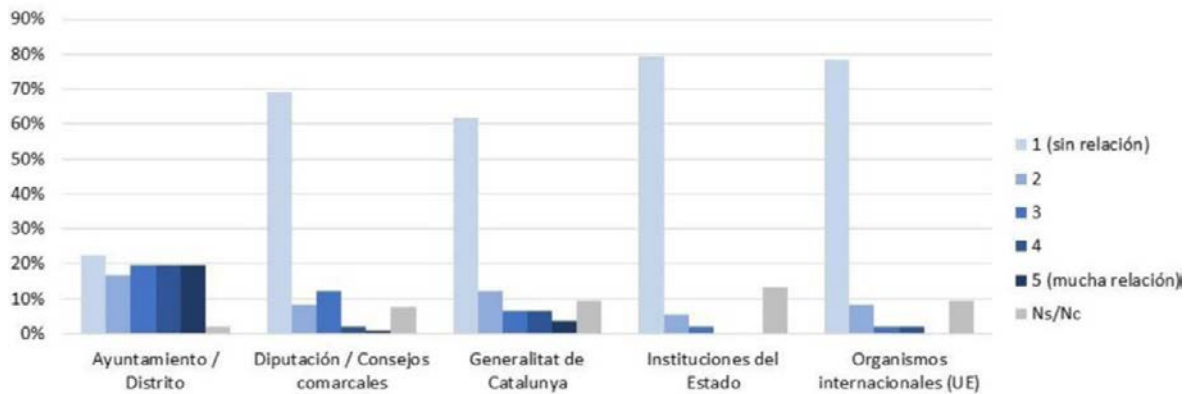

Font: Martínez *et al.* (2019).

Ara bé, quan es pregunta a aquestes entitats per la relació amb les administracions una vegada engegats els projectes, **només el 35% sosté que rep molt poc o cap suport d'una administració. El suport més important que reben les entitats és de l'Administració local, mentre que el d'altres escales administratives més àmplies és quasi inexistent.**¹⁰ Pel que fa a quin tipus de relació, Martínez *et al.* (2019) expliquen que les entitats busquen que no creïn una dependència que pugui posar en perill la sostenibilitat del projecte i de la comunitat que el constitueix. Cano i Pradel (2018), a partir d'estudis de cas, també troben que una majoria de les iniciatives d'innovació social, incloses les informals, busquen algun tipus de relació amb l'Administració en indrets diferents de l'Estat, sobretot quan volen defensar els drets de certs col·lectius. A més, en el seu estudi veiem que quatre de les set iniciatives d'innovació social estudiades a Barcelona que no estan registrades a l'FGEC (és a dir, possiblement més informals) **estableixen relacions amb les administracions a partir de processos de participació o de plans comunitaris**, fet que indica la importància d'aquests últims com a presa de contacte amb les associacions informals. En el context català, les administracions promouen la participació d'entitats en processos consultius, però les organitzacions tendeixen a participar-hi de forma directa i aïllada, seguint un esquema fragmentat (Eizaguirre, 2012: 351). Justament aquest autor assenyala que la relació entre el teixit associatiu i l'Administració pública a Barcelona és poc compacta i coordinada, al menys en comparació amb el cas basc de Bilbao. En els processos de negociació entre entitats i administracions públiques, pot haver-hi certa tendència a fragmentar el debat en àmbits temàtics i a aïllar les entitats socialment creatives en compartiments estancs (Eizaguirre, 2012: 369).

¹⁰ D'altra banda, el 66% de les iniciatives enquestades van respondre que no tenien cap suport significatiu d'entitats del tercer sector.

Figura 8. Grau de relació amb les administracions

Font: Martínez *et al.* (2019)

Sobre la composició social de les iniciatives d'innovació social, Antón-Alonso *et al.* (2017: 79-81) divideixen els tipus de participants de les experiències en tres perfils: **joves (que no adolescents) amb nivells socioeconòmics mitjans, formació força alta i polititzats**, i que solen ser els que lideren les pràctiques i generen les condicions perquè puguin desenvolupar-se (en municipis on no hi ha jovent se'n ressent la innovació social); **persones de la tercera edat** implicades tradicionalment en el moviment veïnal i que participen, sobretot, en la producció de serveis, i **persones novvingudes durant la darrera onada immigratòria** que participen en iniciatives amb un caràcter d'assistencialisme marcat. Segons els mateixos autors, mentre que **les iniciatives que tendeixen més a cobrir necessitats (allà on a vegades el sector públic s'ha replegat) per combatre la crisi i defensar els drets socials presenten una composició social diversa, les més orientades a promoure un model socioeconòmic alternatiu tendeixen a ser menys heterogènies**. Respecte a la continuïtat i la permanència de la participació, depèn de les necessitats i les possibilitats locals. Entre els factors que debiliten la participació en les iniciatives, hi ha els **límits del voluntarisme** i la dedicació a l'assistencialisme, així com el **grau d'arrelament al territori**, un arrelament que pateix pels moviments de població o per la morfologia urbana dels municipis.

Un tema clau quant a la interacció entre iniciatives ciutadanes i Administració pública és quin efecte produeixen les polítiques de la segona en l'estructura organitzativa i en els lideratges de les primeres. Els estudis de Gugerty i Kremer (2008), a Kenya, i de Toral (2010), a Espanya, alerten dels efectes de l'Administració pública en les estructures organitzatives i socials de les organitzacions. En el primer estudi, que fa un quasi-experiment a partir d'un programa de subvencions atorgat aleatòriament, no es troben proves que el finançament extern suposés l'enfortiment d'una associació de dones, però sí que va produir canvis en el tipus de membres i lideratges: **en la participació, van guanyar més pes les dones joves, educades i d'un nivell socioeconòmic més alt, mentre que en van perdre i van sortir-ne les dones més grans i més marginades socialment**. En el segon estudi, Toral (2010) estudia les organitzacions d'immigrants a Espanya. Les seves conclusions són que la intervenció de les autoritats públiques, en forma de subvencions o d'integració en òrgans consultius, si bé contribueix al manteniment d'estructures d'atenció social a immigrants diverses i descentralitzades, així com a la defensa dels seus interessos (sobretot els d'organitzacions amb una certa capacitat d'influència), també **acaba actuant en detriment de la integració horitzontal i no contribueix a enfortir una xarxa d'organitzacions d'immigrants enriquida per la participació activa dels seus membres**. Com afirmen Della Porta i Dani (2006: 244, a Toral, 2010), tot i que la burocratització pot augmentar l'eficiència, també desmotiva la participació des de baix.

Els impactes diversos que puguin tenir les administracions públiques en les organitzacions segurament dependran de la fortalesa i resistència de les iniciatives socials a l'hora de mantenir unes estructures que permetin la diversitat social, l'heterogeneïtat i l'horitzontalitat de les decisions. Si bé **rebre subvencions no té per què reduir la capacitat crítica de les entitats respecte a les polítiques públiques** (Eizaguirre, 2012: 357), Martínez *et al.* (2019) alerten de l'**escassa reflexió crítica per part dels actors que protagonitzen les iniciatives d'innovació social sobre qui té capacitat de fer acció col·lectiva i innovació social**. I, com assenyalen els mateixos autors, si bé els actors de les pràctiques d'innovació social afirmen que assoleixen un alt grau d'integració de grups socials més vulnerables, les dinàmiques internes i **les inèrcies de reconeixement entre actors poden normalitzar formes d'exclusió sobre altres segments socials**. Per generar diversitat i empoderar sectors amb menys recursos, cal fer aquesta reflexió constant, perquè la innovació social depèn de pràctiques d'aliança social amb sectors amb més recursos socioeducatius, i de la promoció que puguin fer-ne les institucions en les comunitats més vulnerables.

D'altra banda, pel que fa a la capacitat de les pràctiques d'innovació social d'influir en la política pública, Eizaguirre, comparant els casos de Barcelona i Bilbao, indica:

“La connectivitat entre societat civil i administracions públiques es manifesta amb la sensibilitat dels partits polítics en l'adopció de les propostes promogudes per la societat civil a través dels moviments socials. Una major fragmentació en el cas català de les relacions de governança entre la societat civil i l'administració pública, que es tradueix en certa distància relativa, respecte el context basc, entre els moviments socials i els partits polítics, explicaria [...] la diferent disponibilitat del sistema de benestar local de Barcelona i Bilbao a institucionalitzar les dinàmiques d'innovació social”

(Eizaguirre, 2012: 339)

Finalment, recalquem que cal evitar les reflexions que tracten la innovació social i les iniciatives més informals com a ens aïllats de l'Administració pública, una idea que, si bé pot servir com a discurs per generar sensació d'independència, rarament passa, atesa la realitat complexa en la qual vivim. Quan es tracta la innovació social, cal tenir en compte la paradoxa següent: tot i que aquestes iniciatives sorgeixen “tractant de configurar respostes alternatives a les ofertes per les institucions públiques dominants, la pròpia emergència, expansió i consolidació de les innovacions socials requereixen, en bona mesura, del suport de les mateixes institucions públiques” (Martínez *et al.*, 2019: 15). Aquesta reflexió té una rellevància especial en les zones més desfavorides, on, com hem comentat més amunt, les iniciatives busquen la resolució de necessitats socials concretes (roba, habitatge, alimentació) i reclamen més presència del sector públic del territori; per tant, s'allunyen dels ideals d'autogestió amb els quals s'associa la innovació social (Blanco *et al.*, 2016), però, per la manca de recursos, tenen menys força per posar-les en marxa.

4 Resum i reflexions finals

Si bé fins els anys 2000 la participació de la població en associacions a Espanya havia estat creixent, es va estancar ja a partir de la crisi del 2008 en unes xifres del **30-40% de persones que diuen pertànyer a una associació**. Aquestes xifres, així com la participació en el voluntariat, estan lluny de les d'altres països del context europeu, i fins i tot barris amb una alta densitat associativa, com el de Gràcia a Barcelona, tenen una densitat per sota d'altres barris de ciutats europees homologables (Morales i Mota, 2006). D'altra banda, **cada cop més la gent participa en més d'una organització a la vegada** (multiassociacionisme), fet que pot ser positiu sobre la confiança social i sobre la capacitat de vertebrar teixit associatiu (Pena López i Sánchez-Santos, 2018).

Ara bé, **l'associacionisme formal es podria haver estat allunyant d'un rol reivindicatiu i haver prioritzat un rol centrat en aspectes de realització personal i lúdics, sobretot a l'entorn de l'oci, l'esport i la cultura** (Izquieta i Callejo, 2013). A la mateixa vegada, la població, i sobretot el jovent, ha tendit a tenir una participació **orientada individualment i poc militant** (Pereda *et al.*, 2012), que, si bé pot afavorir el voluntariat, ha buidat l'associacionisme formal de persones que vulguin ocupar càrrecs de responsabilitat o tenir-hi una implicació a llarg termini (Fernández i Alonso, 2017). **Es busquen formes de participar més directes i d'impacte**, cosa que podria estar al darrere de l'augment que hi hagut tant de la participació en organitzacions de suport social i de defensa dels drets humans com de formes de participació no necessàriament articulades per organitzacions, incloent-hi la participació en manifestacions i vagues, la signatura de peticions o la donació de diners a causes socials, així com canvis en els hàbits de consum per motius polítics. Per entendre aquestes tendències, també cal tenir en compte el context polític, com ara la crisi econòmica del 2008 i la resposta a l'austeritat per part de moviments socials, l'auge del moviment feminista a partir del 2017-2018, l'emergència climàtica o l'efecte que pugui produir ara la crisi sanitària i econòmica de la covid-19.

Segons Ganuza i Francés (2008), les formes de participació puntuals i no institucionalitzades poden estar relacionades amb una confiança social més sòlida i reflectir més vigor democràtic, de manera que la seva presència creixent no s'hauria de veure com un fet negatiu. No obstant això, la ciutadania podria topar-se amb el rol de mediador que tradicionalment han tingut les organitzacions formals a Espanya en l'articulació de la política pública, com és el cas dels processos participatius ciutadans. A **Catalunya, els processos solen ser més oberts i tenen més participació que en la mitjana espanyola, però l'estricta caràcter consultiu de la majoria de processos pot generar un distanciament de la ciutadania cap a aquests processos**. Noves formes de participació, com la plataforma Decidim, podrien servir per catalitzar aquest afany de la ciutadania d'unes formes de participació directa més enllà de rols consultius.

Entenent que el teixit associatiu formal capturat per bases de dades com l'FGEC pot no representar tota la realitat associativa, hem emprat els estudis que investiguen les iniciatives d'innovació social a fi d'aproximar-nos a les realitats més informals (Antón-Alonso *et al.*, 2017; Blanco *et al.*, 2016; Martínez *et al.*, 2019). El benefici d'emprar aquests estudis és que ja han dut a terme un mapatge d'iniciatives que busquen satisfer necessitats, normalment amb un component reivindicatiu i de caire més instrumental i menys lúdic que les entitats formals més tradicionals. Utilitzant la

base de dades d'Antón-Alonso *et al.* (2017), trobem que **de les aproximadament 400 iniciatives d'innovació social estudiades per a Barcelona, el 60% no són a l'FGEC**, mentre que el 27% s'hi troba i el 13% no s'hi troba, però poden estar relacionades amb entitats de l'FGEC.

I mentre que, a l'FGEC, el 50% de les entitats entren en les categories d'educació, cultura o esport, en el cas de les iniciatives d'innovació social aquest tipus d'entitat més expressiva només representa el 10% de la base de dades. En les bases de dades d'innovació social, **les iniciatives d'economia i consum i les de medi ambient, territori i energia són les majoritàries i representen el 45% i el 28%, respectivament**. Quant a altres característiques, una majoria de les iniciatives d'innovació social van néixer després de la crisi del 2008 i especialment després del 2011, quan va començar l'austeritat i el moviment del 15-M es va descentralitzar cap als barris (Martínez *et al.*, 2019). Aquestes iniciatives disposen de menys recursos econòmics que l'associacionisme formal, però no difereixen gaire pel que fa a la mida en termes de persones participants.

Territorialment, **la innovació social tendeix a aparèixer a barris i municipis on hi ha densitat poblacional, un teixit associatiu dens, una baixa segregació urbana, un nivell socioeconòmic mitjà i una estructura administrativa àmplia** (Blanco *et al.*, 2016; Antón-Alonso *et al.*, 2017). Si bé les iniciatives d'aquest tipus de barris tenen com a objectiu vertebrador ideals d'autoorganització, en els barris més desfavorits, on manquen recursos per iniciar aquestes experiències, se sol pretendre satisfer les necessitats allà on el sector públic ha retrocedit en temps de crisi, i **es demana la implicació de l'Administració**. Sobre qui inicia les experiències, les dades mostren que **moltes iniciatives d'innovació social solen sorgir des de la ciutadania i d'espais autoorganitzats** (molts cops vinculats a grups polítics), si bé hi ha diverses experiències que s'inicien juntament amb la política pública, com ara els horts urbans, els bancs de temps o les finances socials (Martínez *et al.*, 2019). Una vegada en marxa, **només una part minoritària de les iniciatives diu que no té cap relació amb l'Administració local**.

Per tot el que hem vist en aquest estudi, **semblaria que a Barcelona, d'una banda, hi ha una part important del teixit associatiu que es nodreix de la participació directa, però poc militant i, de l'altra, una sèrie d'iniciatives informals de caràcter reivindicatiu essencials per a l'acció comunitària a Barcelona i que donen sortida a formes de participació menys institucionalitzades i que només queden parcialment registrades per les eines que estudien l'associacionisme formal**.

Davant d'aquesta realitat, podem indicar aquí algunes línies d'actuació possibles a escala local. Primer de tot, cal avançar cap a una integració de diverses bases de dades, amb la qual es puguin capturar les experiències d'innovació social, enteses sobretot com aquelles que busquen satisfer necessitats i transformar la societat. Això podria donar una imatge més acurada de la realitat del teixit associatiu i augmentar la visibilitat de les organitzacions de caire més reivindicatiu. No obstant això, el mapatge no es pot fer exclusivament mitjançant internet, perquè una sobrerrepresentació d'iniciatives que tenen visibilitat a les xarxes socials podria suposar, al seu torn, una sobrerrepresentació de les iniciatives amb més recursos per fer-se visibles i comunicar el seu projecte. És fonamental intentar que les representacions del teixit associatiu "des d'amunt" no reproduïxin les desigualtats entre organitzacions, per detectar i satisfer necessitats de la forma més equitativa possible.

Després, atès que els punts de trobada amb l'Administració per part de les iniciatives informals poden ser escassos, i pel fet que la ciutadania busca individualment una implicació més directa en el territori, els **processos participatius** poden servir com a eina clau per entrar-hi en contacte i vitalitzar la participació de les iniciatives informals en l'Administració. Malauradament, com hem

vist, la major part dels processos participatius a Catalunya tradicionalment han tingut un caràcter merament consultiu, motiu pel qual **caldria crear més espais de disseny, decisió i gestió, així com proveir-los de persones facilitadores que permetin generar debats de qualitat** (Della Porta *et al.* 2014). Una altra eina d'utilitat per vitalitzar la participació i el teixit associatiu podria ser dotar de recursos i democratitzar l'ús dels espais útils per a les iniciatives d'innovació social, com ara els equipaments públics i els centres autogestionats. De la mateixa manera, l'Administració pot tenir un rol facilitador per generar una col·laboració horitzontal entre iniciatives, fet que és clau per a la seva sostenibilitat (Martínez *et al.* 2019), així com per promocionar la visibilitat de les iniciatives i contribuir a la difusió i l'empoderament de les iniciatives socialment innovadores (Eizaguirre, 2012: 270).

Si bé les iniciatives poden tenir recels respecte a la implicació l'Administració per les situacions de dependència que es puguin generar, a fi que aquestes iniciatives es puguin consolidar, sobretot en els barris més desfavorits, **cal la col·laboració entre totes dues** (Martínez *et al.*, 2019). Malauradament, a Catalunya hi ha un “**esquema fragmentat en la negociació entre la societat civil i l'administració pública**, amb escissions clares dins del sector social i un cert distanciament entre entitats promotores de dinàmiques d'innovació social i administracions públiques” (Eizaguirre, 2012: 364). I, com assenyala aquest últim autor, més enllà del foment de l'activació ciutadana i la dinamització comunitària, una de les millors formes de donar vitalitat al teixit associatiu (almenys a aquell destinat a mitigar l'exclusió social) és fer **polítiques socials compromeses amb la redistribució de recursos i serveis i treballar a escales més àmplies que les estrictament locals**. De nou, això té una rellevància especial per als barris més desfavorits on les persones participen en iniciatives socials que, sobretot, busquen satisfer necessitats apressants pel que fa a l'habitatge, la roba o l'aliment (Blanco *et al.* 2016).

Finalment, l'Administració té un rol molt important en la composició social del teixit associatiu. Això és rellevant sobretot en la innovació social, atès que prolifera en zones on hi ha una població amb més recursos socioeducatius (Blanco *et al.* 2016). Si, d'una banda, els participants mateixos han de ser capaços de constantment avaluar la seva capacitat d'integrar perfils diversos i fugir de l'homogeneïtzació, l'Administració pública ha de tenir cura que les subvencions o la invitació a formar part d'òrgans consultius **no generi dinàmiques d'expulsió dels participants d'un nivell socioeducatiu més baix, ni suposi un risc per a la participació horitzontal de les organitzacions**.

Referències

Alarcón, P.; Font, J.; Madrid, E. (2015). Participación ciudadana y desigualdad. Diagnóstico y líneas de actuación. Estudi d'Oxfam Intermón.

Antón-Alonso, F.; Cruz, H.; Porcel, S.; Blanco, I.; Vidal-Folch, L.; Gomà, R.; Coll, F.; Cruz, I.; Ordás, C. A. (2017). *Innovació i Metròpoli: Innovació social i política, densitat institucional i vulnerabilitat urbana a la Barcelona metropolitana*. IGOP-UAB, IERMB, Àrea Metropolitana de Barcelona

Ariño, A. (2004). "Asociacionismo, ciudadanía y bienestar social". *Papers - Revista de Sociologia*, 74, 85-110

Blanco, I.; Cruz, H.; Martínez, R.; Parés, M. (2016). "El papel de la innovación social frente a la crisis". *Ciudad y Territorio Estudios Territoriales (CyTET)*, 48(188), 249-260.

Cano, A. B.; Pradel, M. (2018). "Barcelona: ¿Hacia nuevas formas de institucionalización?". A Diversos autors, *El momento de la ciudadanía: innovación social y gobernanza urbana*, pp. 101-122. Los Libros de la Catarata.

Claret, A. (2015). "Asociaciones, movimientos y redes: El continuum de la participación juvenil". A Joan Subirats (dir.), *Ya nada será lo mismo. Los efectos del cambio tecnológico en la política, los partidos y el activismo juvenil*, pp. 28-45. Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud.

Della Porta, D.; Diani, M. (2006). *Social movements: an introduction*. 2a ed., Oxford: Blackwell.

Della Porta, D.; Reiter, H.; Alarcón, P. (2014). "Institutional Participatory Initiatives and Democratic Qualities". A J. Font, D. Della Porta i Y. Sintomer (ed.): *Participatory democracy in Southern Europe: causes, characteristics and consequences*, pp. 71-114. Londres; Nueva York: Rowman & Littlefield.

Fernández, M.; Alonso, A. (2017). "El Tercer Sector en l'escenari post-crisi. Una visió a partir del Consell Assessor de Recerca". Col. "Debats OTS"; 1. Observatori del Tercer Sector.

Fornies, A.; Aguilar, M. (2018). *El Panoràmic 2017, dades i anàlisi per enfortir el sector no lucratiu català*. Barcelona: Torre Jussana - Centre de Serveis a les Associacions, 2a època (vol. 4).

Ganuzo, E.; Francés, F. J. (2008). "¿A qué llamamos participar en democracia? Diferencias y similitudes en las formas de participación". *Revista Internacional de Sociología*, 66(49), 89-113.

Gugerty, M. K.; Kremer, M. (2008). "Outside funding and the dynamics of participation in community associations". *American Journal of Political Science*, 52(3), 585-602.

Eizaguirre, S. (2012). *Innovació social i governança urbana: entitats socialment creatives a Barcelona i Bilbao*. Tesis.

Izquieta, J. L.; Callejo, J. J. (2013). "Asociacionismo y participación voluntaria de los jóvenes españoles. Cambios y tendencias actuales". *Cuadernos de Trabajo Social*, 26(1), 159.

Martínez, R.; Cruz, H.; Blanco, I.; Salazar, Y. (2019). "La innovación social, ¿prácticas para producir autonomía, empoderamiento y nueva institucionalidad?". *Revista Internacional de Sociología*, 77(2), 126.

Morales, L.; Mota, F. (2006). "El asociacionismo en España". A J. R. Montero, J. Font i M. Torcal (coord.), *Ciudadanos, asociaciones y participación en España*, pp. 77-104. Centro de Investigaciones Sociológicas.

Muñoz, J. (2015). "Ni contigo ni sin ti. Los jóvenes ante la crisis política: legitimidad de las instituciones, despolitización y politización alternativa". A Joan Subirats (dir.), *Ya nada será lo mismo. Los efectos del cambio tecnológico en la política, los partidos y el activismo juvenil* (pp. 46-73). Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud.

Palomera, D. (2019). Explotació del Fitxer General d'Entitats Ciutadanes: una primera exploració. Direcció del Servei d'Acció Comunitària, Ajuntament de Barcelona.

Parlament Europeu (2011). Eurobarómetro Especial del Parlamento Europeo 75.2. Unidad de Seguimiento de la Opinión Pública.

Pena López, J. A.; Sánchez-Santos, J. M. (2018). "Capital social, confianza y modelos de asociacionismo en España". *Papers. Revista de Sociología*, 103(2), 153-173.

Pereda, C.; Actis, W.; De Prada, M. A. (2012). "La participación ciudadana. Algunos apuntes a partir del Barómetro Social de España". *Cuadernos de Trabajo Social*, 25(2), 309-319.

Rodríguez, J. A.; Bosch, J.; Mérida, F. (2003). *El capital social como vertebrador de la sociedad*. Working Paper. Universidad de Barcelona.

Toral, G. (2010). "Las asociaciones de inmigrantes como sociedad civil: un análisis tridimensional". *Revista Española de Investigaciones Sociológicas (Reis)*, 132(1), 105-130.

Vázquez, R. (2010). *Compromiso cívico y democracia: los efectos democráticos del asociacionismo sociopolítico en España*. Centro de Estudios Andaluces.

